

Эканамічныя аспекты беларуска-расійскай інтэграцыі

Міхал Залескі

ФАРМАВАНЬНЕ БЕЛАРУСКАЙ ЭКАНОМІКІ

Як часткі агульнасавецкага гаспадарчага комплексу

Да 1960 году ў структуры вытворчасці ў Беларусі асноўнае месца займала сельская гаспадарка (21%). У 1972 годзе прамысловасць складала ужо 28%, а сельская гаспадарка — 18%. Пры гэтым сярэднегадавыя тэмпы прыросту асноўных фондаў прамысловасці і будаўніцтва на працягу дзвюх пяцігодак удвая перавышалі паказчыкі сельскай гаспадаркі і вагаліся ў межах 12—20%.

У структуры прамысловасці галоўныя пазыцыі належалі машынабудаванню, хімічнай, лесапрацоўчай і лёгкай прамысловасці, якія разам давалі ў канцы 70-х гадоў XX ст. звыш 2/3 валавой прамысловай прадукцыі БССР.

У машынабудаванні і мэталапрацоўцы ўжо на пачатку 70-х было занята 35% прамысловых рабочых краіны. Сельская гаспадарка, што займала 1/30 частку ворных земляў СССР, давала сёму частку бульбы і чацвёртую — лёну, 6% мяса і 7% саюзнай вытворчасці малака.

Экспансія ў Азію, стратэгічна важная для СССР, патрабавала сыстэматычнага асваення сыравінных рэсурсаў, радовішчы якіх знаходзіліся за Ўралам, за кошт прамысловых цэнтраў эўрапейскай часткі СССР. Беларусь, як адзін з гэтых цэнтраў, павінна была, да таго ж, забяспечваць усю тылавую інфраструктуру зоны адказнасці вайскавай групы СССР на паўночна-заходнім кірунку, то бок ува Ўсходняй і Сярэдняй Эўропе. Вырашэнню гэтага задання спрыялі наступныя чыньнікі: развітая транспартная інфраструктура Беларусі, геаграфічная блізіна іншых цэнтраў ВПК (у прыватнасці, Усходняй Украіны, Масквы і Падмаскоўя).

За адносна кароткі час Беларусь была ператворана ў адзіны народна-гаспадарчы комплекс, і ў яго развіццё былі прыцягнутыя значныя фінансавыя рэ-

сурсы. У выніку, спачатку ўва Ўсходняй Беларусі, быў створаны адзін з найбуйнейшых ува Ўсходняй Эўропе індустрыяльных раёнаў з уласнай сыстэмай політэхнічнай адукацыі і даследчых інстытутаў, пераважна ў галіне дакладных навук.

Стратэгія пабудовы такога індустрыяльнага раёну ў 40—50-я гады XX ст. улучала ў сябе стварэнне некалькіх дзясяткаў прадпрыемстваў-гігантаў, якія структурна і арганізацыйна адпавядалі тагачасным заходнім транснацыянальным карпарацыям, зь вялікай колькасцю прадпрыемстваў-партнёраў і пастаўнікоў. Зарукай жыццяздольнасці такой гаспадарчай мадэлі была ўніфікаваная тэхналагічная база і адзіны цэнтар прыняцця рашэнняў (ЦК КПСС).

У 60—70 гады ў Беларусі паслядоўна ўкараняліся перспэктыўныя галіны вытворчасці: нафтахімія, хімія палімераў, оптыка, радыёэлектроніка. На працягу існавання СССР беларускі экспарт быў заўсёды большы за імпарт. 2/3 імпарту прыпадала на каменны вугаль, кокс, нафту, чорны мэтал, цэмэнт, непілаваны лес і збожжа.

У сярэдзіне 60-х гг. у нашай краіне быў завершаны працэс фармавання некалькіх дзясяткаў прамысловых цэнтраў. Яны склалі ядро эканомікі. Адначасова сфармаваўся шэраг прадпрыемстваў, якія абслугоўвалі тэхналагічны цыкль прамысловых гігантаў. Для забеспячэння гэтай дзейнасці быў створаны магутны паліўна-энергетычны комплекс.

Празь Беларусь праходзілі асноўныя транзытныя калідоры эўрапейскай часткі СССР: Масква—Берасце і Ленінград—Адэса. Аўтамагістралі, чыгункі, аэрапорты, трубаправодны і рачны транспарт былі ў стане абслугоўваць маштабныя патрэбы прамысловасці. А яны былі вялікія: да 80% прадукцыі накіроўвалася за межы БССР і вялікі аб'ём сыравіны ўвозіўся ў краіну.

Пры канцы існавання СССР савецкія стратэгі плянавалі таксама “падцягнуць” узровень прамысловага развіцця Заходняй Беларусі. Гэты працэс меркавалася завяршыць да 2015 году. Была пабудаваная Ігналінская атамная станцыя (цяпер на тэрыторыі Летувы), гарадзенскае ВА “Азот”, будаваліся буйныя прадпрыемствы ў Лідзе і Смартоні.

У 50—60-я гады XX ст. набывае незваротны характар працэс урбанізацыі беларускага насельніцтва. Да гэтага часу сустрэчныя патокі мігрантаў рухаліся на ўсход Беларусі і ўва ўсходнія раёны СССР. Цяпер жа амаль усіх мігрантаў паглынае беларуская індустрыя. Таму кадравы патэнцыял гарадоў Усходняй Беларусі складае сёння гарадское насельніцтва ў другім пакаленні родам з навакольных раёнаў Беларусі і памежных абласцей Расіі.

Што да аграпрамысловага комплексу, то ў комплексе рэалізаваных у БССР захадаў можна вылучыць тры буйныя кірункі: мэліярацыю, стварэнне раённых аграпрамысловых аб'яднанняў (РАПА) і буйных жывёлагадоўчых комплексаў.

Зададзеная за савецкімі часамі структура АПК мае вялікую ўстойлівасць і захоўваецца дагэтуль, бо ад сельскай гаспадаркі як спажыўца рэсурсаў залежыць устойлівасць сацыяльна-эканамічнай структуры Беларусі наагул.

Перспэктывы развіцця беларускага аграпрамысловага комплексу вызначал-

іся з улікам праграмы вельмі шырокай мэліярацыі. Прыкладна 40% сельскагаспадарчых плошчаў, якія ўраблялі на пачатку 80-х гадоў, складалі мэліяраваныя землі. Пры гэтым значым, што агульная плошча ворыва не пацярпела істотных змяненняў.

Аграрны цэнтар краіны пачаў зрушвацца на паўднёвы захад, дзе мэліярацыя змяніла адвечны выгляд цэлага геаграфічнага рэгіёну. Тып рассялення палешукоў (буйныя вёскі) і вялікія масівы мэліяраваных земляў абумовілі памер капіталаўкладанняў і формы арганізацыі сельскагаспадарчай вытворчасці ў рэгіёне. Пясчаныя і вільготныя глебы Берасцейшчыны і Гомельшчыны (дзе іх удвая больш па долі ў ворыве, чымся ў сярэднім па краіне) патрабавалі вялікай колькасці мінеральных угнаенняў, буйныя аграрныя комплексы вымагалі вялікай колькасці паліва, перадусім для транспарту кармоў. У выніку, на асушаных тэрыторыях адбыўся дэмаграфічны рост. Цяпер на мэліяраваных землях Палесься жыве пад два мільёны чалавек. Для эфектыўнасці іхнай дзейнасці патрабуюцца істотныя капіталаўкладанні і кантроль над мэліярацыйнымі сыстэмамі.

Эканамічна эфектыўным у СССР лічылася таксама стварэнне буйных жывёлагадоўчых комплексаў у Заходняй Беларусі. Развіццё жывёлагадоўлі было вылікана задачай забеспячэння мяса-малочнымі прадуктамі абодвух імперскіх цэнтраў — Масквы і Ленінграда, а таксама буйных прамысловых раёнаў на ўсходзе СССР. Памеры сыравінных зонаў такіх комплексаў спрыялі інтэграцыі тэрыторыяў трох-чатырох сельскіх адміністрацыйных раёнаў пры каардынацыі абласнымі партыйнымі арганізацыі.

Нарэшце, вяршыняй савецкай аграрнай стратэгіі сталася стварэнне РАПА, што з улікам канцэнтрацыі і спецыялізацыі вытворчасці павінна было зрабіць базавай адзінкай сельскагаспадарчай вытворчасці сельскі адміністрацыйны раён.

Тэрыторыя Беларусі мела стратэгічнае значэнне, бо празь яе праходзілі геапалітычна значныя для ўсходняй Эўропы транспартныя, энэргетычныя і камунікацыйныя сыстэмы:

шаша і чыгунка Бэрлін—Менск—Масква з далейшым выходам да ўладзіастоку і Мадрыду;

шаша і чыгунка Ленінград—Адэса, якая адкрывае выхад на Хельсынкі і Бургас, а далей на Міжземнамор'е;

шаша і чыгунка Львоў—Менск з далейшым выходам на Мюнхен і балтыйскія краіны.

Да таго трэба згадаць газаправоды з Расіі ў Нямеччыну, празь якія неўзабаве пойдзе траціна расійскага газавага экспарту.

Развіццё нафтаперапрацоўчага і паліўнага комплексу краіны было таксама цесна звязана з плянамі будоўлі магістральных нафта- і прадуктаправодаў. Пры іх плянаванні ўлічваліся ня толькі разведаныя радовішчы ў Сібіры, але і перспектыва асваення Цімана-Пячорскага і Прыобскага радовішчаў. Сёння 2/3 усяго расійскага экспарту перапрацаванай нафты ідзе праз нашу краіну.

Калі ў пачатку 60-х гадоў XX ст. Масква плянавала пракласці празь Беларусь трансэўрапейскія трубаправоды, яна пераследавала і наступныя стратэгічныя мэты: развіццё энэрганасычанага буйной прамысловай вытворчасці ў Беларусі і дубляванне прамысловага комплексу ўсходняй Украіны. Згодна з разлікамі ЦЭМІ (Цэнтральнага эканамічна-магэматычнага інстытуту), сядзіба якога знаходзілася ў Маскве, гэтыя два рэгіёны павінны былі даваць да чвэрці прадукцыі ВПК Савецкага Саюзу.

Дзеля гэтага ў Беларусі быў збудаваны адносна вялікі паліўна-энэргетычны комплекс, магутнасць якога пераўзыходзіла патрэбы іншых галінаў вытворчасці ў краіне. За часамі СССР былі пабудаваныя два нафтаперапрацоўчыя заводы ў Наваполацку, разлічаныя перапрацоўваць да 20 млн. т нафты штогод, і Мазыры — на 12 млн. т. Тым часам унутранае спажыванне нафты нават з улікам доўгатэрміновай перспектывы не выходзіла за межы 10 млн. т.

Прадукты нафтаперапрацоўкі таксама спажываліся комплексам хімічных прадпрыемстваў, які быў пабудаваны на працягу 60—80-х гадоў XX ст. Як і сёння, экспарт прадуктаў нафтаперапрацоўкі на Захад складаў да 30% ад агульнага іх аб'ёму. Больш за тое, у маскоўскім Дзяржпліне Беларусь разглядалася як своеасаблівы нафтавы калектар для размеркавання пlynняў паліўных рэсурсаў у рэгіёне. Таму аб'ём транзитнага экспарту савецкай сырой нафты празь Беларусь складаў ня больш за 2% ад агульнага.

У той жа час савецкі Дзяржплін лічыў створаную сыстэму трубапроводаў недастатковай. Рэзэрвы магутнасцяў у прамысловасці краіны ў 70—80-я гады былі створаныя такія, што іхная поўная загрузка патрабавала б да 40 млн. тонаў нафты штогод, г. зн. болей, чым здольная была перапампоўваць тагачасная трубаправодная сыстэма. Характэрнай прыкметай савецкай сыстэмы трубапроводаў, закладнікам якой Беларусь застаецца да сённяшняга дня, ёсць іх накіраванасць у адзін бок — з усходу на захад.

Такім чынам, эканамічны профіль сённяшняй Рэспублікі Беларусі быў збольшага сфармаваны да здабыцця нашай краінай незалежнасці. Цяжка сказаць сёння, ці то з волі кіраўніцтва СССР, ці то насуперак гэтай волі адбылося пераўтварэнне Беларусі ў нешта накшталт “сухапутнай зоны Панамскага канала”. Ад таго, наколькі паспяхова Беларусь адаптуецца да такой геапалітычнай і эканамічнай ролі ў абставінах сучаснай эканамічнай глабалізацыі, залежыць лёс нашай краіны.